

mütefekkir

Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

cilt / volume: 11 • sayı / issue: 21 • haziran / june 2024 • 83-108

ISSN: 2148-5631 • e-ISSN: 2148-8134 • DOI: 10.30523/mutefekkir.1501827

İSLÂM AİLE HUKUKUNDA KOCANIN NÜŞÛZU

The Husband's Nushûz in Islamic Family Law

Fatih ORHAN

Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri
Bölümü İslam Hukuku Anabilim Dalı, Muğla, Türkiye [ror.org/05n2cz176](https://orcid.org/05n2cz176)
*Assoc. Prof., İstanbul University Faculty of Islamic Sciences Department of Islamic
Sciences Department of Islamic Law, Muğla, Türkiye*

 fatihorhan@mu.edu.tr <https://orcid.org/0000-0003-4076-9984>

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 26.12.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 22.03.2024

Yayın Tarihi / Published: 15.06.2024

 Atıf / Cite as: Orhan, Fatih. "İslâm Aile Hukukunda Kocanın Nüşûzu". *Mütefekkir* 11/21 (2024), 83-108. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1501827>

 Telif / Copyright: Published by Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Aksaray University Faculty of Islamic Sciences, 68100, Aksaray, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

 İntihal / Plagiarism: Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

İSLÂM AİLE HUKUKUNDA KOCANIN NÜŞÜZÜ

Öz

Nüşüz, eşlerin evlilik hukukuna riayet etmemesini ve birbirlerine karşı geçimsiz olmalarını ifade eden bir terimdir. Kur'ân-ı Kerîm, kadın ve erkeğin nüşüz durumlarına ayrı ayrı temas etmiş, bunlara ilişkin bazı çözüm yolları tavsiye etmiştir. Nisâ 4/34 âyetinde kadının nüşüzüyle ilgili olarak, kadına öğüt verilmesi, yatağın ayrılması ve fizikî ceza verilmesi/dayak şeklinde bir sürecin takip edilmesi tavsiye edilirken, kocanın nüşüzundan söz eden Nisâ 4/128 âyetinde eşlerin aralarında sulh etmeleri öğütlenmiştir. Kadının nüşüzuna ilişkin daha fazla detayın zikredilmesinden kaynaklı olsa gerek hem klasik fıkıh kitaplarında hem de günümüz akademik çalışmalarda genellikle kadının nüşüzü üzerinde durulmuş, kocanın nüşüzuna fazla temas edilmemiştir. Oysa aile bütünlüğüne karşı oluşturduğu tehdit bakımından kadın ve erkeğin nüşüzü arasında bir fark yoktur. Ancak mahiyetlerindeki farklılık sebebiyle, çözüm yöntemleri bakımından birbirlerinden ayrılırlar. Bu çalışma, nüşüzün tanımını, kocanın nüşüz sayılacak davranışlarını ve bunların çözüm yollarını ele almaktadır. Fetva ve içtihatların esas alındığı çalışmada, kocadan kaynaklı nüşüzların genellikle sorumluluğun terki ya da eziyet kaynaklı olduğu ortaya konulmuş; kocanın nüşüzlarına karşı uygulanacak çözüm yolları ise sulh, icbar ve tefrik şeklinde üç aşamada ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Aile, Nüşüz, Koca, Aile İçi Şiddet.

The Husband's Nushûz in Islamic Family Law

Abstract

Nushûz is a term that refers to the spouses' disregard for marital law and their incompatibility between. The Holy Qur'ân has addressed to the cases of nushûz for men and women separately and recommended some solutions. In Nisâ' 34, that mentions the nushûz of the wife, the husband is advised to follow a process of admonishing, separating the bed and physical punishment/beatings, while in Nisâ' 128 that mentions the nushûz of the husband, the spouses are advised to make amends. Due to the fact that more details are mentioned regarding the wife's nushûz, both classical fiqh books and contemporary academic studies generally focus on the wife's nushûz and do not touch upon the husband's nushûz upon much. However, there is no difference between male and female nushûz in terms of the threat it poses to the integrity of the family. Due to the difference in nature, they differ from each other in terms of their methods of resolution. This study deals with the definition of nushûz, the behaviors of the husband that are considered nushûz and the solutions to these behaviors. In the study, based on fatwas and jurisprudence, found that the husband's nushûz usually takes the form of abandonment of responsibility or oppression of the wife; the remedies that are *şulh*, *icbar* and *tafrîq* to be applied against these nushûzes are discussed in three stages.

Keywords: Islamic Law, Family, Nushûz, Husband, Domestic Violence.

GİRİŞ

Allah (c.c.) cinsiyetlerini farklı yaratmak suretiyle kadın ve erkeğin mi-zacını farklı kılmıştır. Ancak buna rağmen bu iki cinse uyumlu birliktelik kurabilme özelliği de lütfetmiştir. Bu durum Kur'ân-ı Kerîm'de şu şekilde ifade edilmektedir: *"Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum*

için elbette ibretler vardır.”¹

İslâm dini, yabancı bir erkek ile yabancı bir kadın arasında kurulacak birlikteliğin meşruiyetini nikâh akdine bağlamıştır.² Klasik kaynaklarda nikâh akdi milk-i müt’a (cinsel yararlanma) üzerinden tarif edilmiştir.³ Ancak bazı çağdaş İslâm hukukçuları nikâh akdini hayat birlikteliği üzerinden tanımlamayı tercih etmiştir. Buna göre nikâh akdi, birbirleriyle evlenmelerine hukuken bir engel bulunmayan bir erkek ile bir kadının sürekli bir hayat ortaklığı kurmak üzere aralarını birleştirmelerini sağlayan bağdır.⁴

İslâm, mutlu bir aile ve sağlıklı bir toplum kurmak adına eşler arasındaki nikâh bağına büyük önem vermiş, bu bağı koparılması olan talâki ise hoş karşılamamıştır. Evlilik bağına güçlendirilmesi ve devamı için eşlere, birbirleriyle iyi ilişkiler kurmalarını; birbirlerine karşı sabırlı, affedici, hoş görülü davranmalarını; sevgi ve saygıya dayalı bir ilişki kurmalarını emretmiştir. Bu emir ve tavsiyelere ilave olarak, eşler arasında uyum ve düzeni sağlamak adına hem kadına hem de erkeğe bazı sorumluluklar da yüklemiştir.

Bir eşe yüklenen sorumluluklar aynı zamanda diğer eşin hakkı olduğu için her bir eş evlilik süresince, diğerini hak istemeye mecbur bırakmayacak şekilde görevini eksiksiz ve zamanında yerine getirmelidir. Karşılıklı sevgi ve saygının tesis edilmesi buna bağlıdır. Ancak dinin tüm bu emir ve tavsiyelerine rağmen eşler, sorumluluklarını yerine getirme hususunda bazen kusurlu davranabilmektedir. İşte eşlerin bu kusurlu davranışları Kur’ân-ı Kerîm’de *nüşûz* kavramıyla ifade edilmiş ve kimden kaynaklandığına bağlı olarak farklı düzenlemelere tabi tutulmuştur. Kadından kaynaklanan *nüşûz* şu şekilde ifade edilmektedir:

“Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır. Çünkü Allah, insanların kimi kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta)dırlar. İyi kadınlar, itaatkârdırlar. Allah’ın (kendilerini) koruması sayesinde onlar da “gayb”ı korurlar. (Evlilik yükümlülüklerini reddederek) başkaldırıklarını gördüğünüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın. (Bunlar fayda vermez de mecbur kalırsanız) onları (hafifçe) dövün. Eğer itaat ederlerse, artık onların aleyhine başka bir yol arama-

¹ *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), er-Rûm 30/21.

² Ebü'l-Hasen (Hüseyn) Rükniüslâm Alî b. el-Hüseyn b. Muhammed es-Suğdî, *en-Nütef fi'l-fetâvâ*, thk. Salahuddîn en-Nâhî (Beyrut-Ummân: Müessesetü'r-Risâle-Dârü'l-Furkân, 1984), 1/251.

³ bk. Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatib eş-Şirbîni, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'âni elfâzi'l-Minhâc*, thk. Ali Muhammed Muavviz ve Adil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994), 4/200; Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr şerhu Tenviri'l-ebâr*, thk. Abdülmün'im Halil İbrâhîm (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2002), 177.

⁴ bk. Ahmet Yaman, *İslâm Aile Hukuku* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 27; Nuri Kahveci, *İslâm Aile Hukuku* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2014), 39.

yın. Şüphesiz Allah, çok yücedir, çok büyüktür.”⁵

Kocadan kaynaklanan nüşûz ise yine aynı sûrenin ilerleyen âyetinde ifade edilmiş olup âyetin tercümesi şu şekildedir:

“Eğer bir kadın kocasının, kendisine kötü davranmasından yahut yüz çevirmesinden endişe ederse, uzlaşarak aralarını düzeltmelerinde ikisine de bir günah yoktur. Uzlaşmak daha hayırlıdır. Nefisler ise kıskançlığa ve bencil tutkulara hazır (elverişli) kılınmıştır. Eğer iyilik eder ve Allah’a karşı gelmekten sakınırsanız, şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.”⁶

Her iki âyetle ilgili olarak dikkati çeken iki husus vardır. Birincisi, nüşûzun henüz gerçekleşmeden giderilmesinin istenmesidir. Her iki âyette de nüşûzundan endişe edilen döneme hitap edilmekte, gerçekleşmeden önce nüşûzun çözülmesi istenmektedir. Âyetlerle ilgili dikkat çeken ikinci husus, kadından kaynaklı nüşûz durumunda ona karşı uygulanacak müeyyideler zikredilmesine karşın kocadan kaynaklı nüşûzda bir yaptırımdan söz edilmemesidir. Kocanın nüşûzunda sadece eşlerin aralarını uzlaşa (sulh) ile düzeltmeleri tavsiye edilmiştir.

1. NÜŞÛZ KELİMESİNİN ANLAMI

Nüşûz, kalkmak, yükselmek, çıkıntı anlamlarına gelen n-ş-z (نشز) mas-tarının çoğuludur.⁷ Yeryüzü, yayılmış bir düzlük kabul edildiğinden oradaki çıkıntıya, tümseğe de nüşûz denilmiştir.⁸ Istilahta ise nüşûz, eşlerden birisinin evlilik hukukuna riayet etmeyerek diğerine diklenmesi/yükselmesidir.⁹ Evlilik hukuku, kadın ve erkek için farklı sorumluluklar yüklediği için karı ve kocanın nüşûzu farklı şekillerde gerçekleşir.

Evlilik hukuku açısından kadının sorumlulukları, karı-koca münasebetinde ve dışarı çıkma hususunda kocaya itaat etmesi, iffetini koruma hususunda kocaya sadık kalması, ona hüsnü muaşeret ile davranması ve kocanın mallarını koruma noktasında özenli olmasıdır.¹⁰ Dolayısıyla kadının nüşûzu kocasına üstünlük taslaması, kocasının yatak davetini haklı bir gerekçe yokken geri çevirmesi, kocasına itaat etmekle yükümlü olduğu hususlarda ona muhalefet/isyan etmesidir.¹¹

Evlilik hukuku açısından kocanın karısına karşı görevleri ise, malî so-

⁵ en-Nisâ 4/34.

⁶ en-Nisâ 4/128.

⁷ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehtizübü'l-lüğa*, thk. Muhammed Avd Mur'ab (Beyrut: Dâru l-hyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2001), 11/209; Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed ez-Zebidî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs* (İskenderiye: Dârü'l-Hidâye, 1965), 15/353.

⁸ Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî, *Tefsîrû's-Şa'râvî* (Cîze: Metâbi'u Ahbâri'l-Yevm, ts.), 5/2673.

⁹ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 460.

¹⁰ Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletühû* (Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1989), 7/334-338.

¹¹ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân an Te'vili âyi'l-Kur'ân* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420), 6/697; Muhammed b. İbrahim b. Abdillâh et-Tüveycîrî, *Mevsû'atü'l-fikhi'l-İslâmî* (Riyad: Beytü'l-Efkârî'd-Düveliyeye, 2009), 4/162.

rumluklar ve malî olmayan sorumluluklar şeklinde iki çeşittir. Malî sorumluluklar, mehir ve nafakadır. Malî olmayan sorumlulukları ise güzel geçim, iyi muamele ve çok eşli ise yanlarında geceleme hususunda adalettir.¹² Dolayısıyla kocanın nüşûzu, tıpkı kadında olduğu gibi evlilik akdinin kendine yüklediği bu sorumlulukları yerine getirme hususunda eksik ya da kusurlu davranmasıdır. Ancak kocanın nüşûzu sadece sorumluluğunu ihmal ile sınırlı değildir. Kocanın karısına karşı şiddet kullanması da bir nüşûzdur. Dolayısıyla kocadan kaynaklanan nüşûz hallerini, *terk şeklindeki nüşûzlar* ve *eziyet şeklindeki nüşûzlar* diye iki başlıkta ele almak uygun olacaktır.¹³

2. TERK ŞEKLİNDEKİ NÜŞÜZLAR

Terk ile kastedilen kocanın, evlilik akdinin kendine yüklediği sorumlulukları yerine getirmekten imtina etmesidir. Terkin en alt düzeyi kocanın karısından hoşlanmaması ve ona iltifat etmemesi olan i'râzdır.¹⁴ Kocanın karısına iltifat etmemesi, onunla sohbet etmemek, bir arada bulunmamak şeklinde sosyal ilişki düzeyinde olabileceği gibi cinsel düzeyde de olabilir.¹⁵ İ'râz yani kocanın sosyal ve cinsel anlamda karısıyla ilişkisini kesmesi, evlilik hukukunun kocaya yüklediği sorumluluklardan birisi olan hüsnü muâşereye aykırı olduğu için nüşûz kabul edilmiştir.

Terk şeklindeki nüşûzun ikincisi, kocanın malî sorumluluklarını yerine getirmekten imtina etmesidir. Evlilik hukukunun gereği olarak kocanın malî yükümlülükleri, nafaka ve mehirdir. Kocanın bu sorumlulukları yerine getirmekte kusurlu davranması kadına maddi anlamda zarar verdiği için nüşûz kabul edilmiştir.

Terk şeklinde nüşûzun sonuncusu ise kocanın nikâh akdinde vermiş olduğu sözü terk etmesidir. Bir diğer ifadeyle kocanın sebepsiz olarak karısını boşamak istemesidir. İslâm dini, talâk yetkisini kocaya vermiştir.¹⁶ Ancak kocanın bu yetkiyi keyfi olarak kullanmasını ise hoş görmemiştir.¹⁷ Hz. Peygamber (s.a.v.) bu şekildeki boşamaların Allah (c.c.) katındaki durumunu, *"Zevkine düşkün olup (yeni birisiyle evlenebilmek için) boşanan erkek ve kadını Allah (c.c.) sevmez."*¹⁸ hadisi ile haber vermiştir. *"Eğer bir eşin yerine*

¹² Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 7/327.

¹³ Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*. (Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1431), 4/83.

¹⁴ Şa'râvî, *Tefsîrüş-Şa'râvî*, 5/2673.

¹⁵ Nizâmüddîn Hasen b. Muhammed b. Hüseyin el-A'rec en-Nisâbü'rî, *Garâ'ibü'l-Kur'ân ve regâ'ibü'l-furkân*, thk. Zekerîya Umeyrât (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1416), 2/509; Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Nûriddîn Alî İbn Âdil, *el-Lübâb fî 'ulûmi'l-Kitâb*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Mu'avviz (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998), 7/53.

¹⁶ İlgili âyetler için bk. el-Bakara 2/227, 236, 237; el-Ahzâb 33/49; et-Talâk 65/1.

¹⁷ Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mesûât* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1993), 6/2.

¹⁸ Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef fî'l-ehâdis ve'l-âsâr*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Beyrut: Dârü't-Tâc, 1989), 4/187.

*başka bir eş almak isterseniz, öbürüne (mehir olarak) yüklerle mal vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın.”*¹⁹ Âyeti ise, kocanın sebepsiz yere karısını değiştirmek istemesini, kocadan kaynaklı bir nüşûz kabul etmiş, bu sebeple de boşanan kadından bir bedel alınmasını haram kılmıştır.²⁰

Evlilik, çift taraflı bir sözleşme olduğu için sebepsiz yere boşanma isteği kadın için de bir nüşûzdur.²¹ Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) kadının bu tür isteğini “*Ciddi bir sebep olmadan, kocasından hul’ yoluyla boşanan kadın, cennetin kokusunu alamaz.*”²² hadisi ile kınanmış,²³ nüşûzun kendisinden kaynaklanması sebebiyle de muhâlea şeklindeki boşamalarda kadından bedel alınması helâl kılınmıştır.²⁴

3. EZİYET ŞEKLİNDEKİ NÜŞÛZLAR

Eziyet şeklindeki nüşûzlar, kocanın kadına karşı şiddet uygulamasıdır.²⁵ Kocadan kaynaklanan ve kadının emniyetini, haysiyetini, onurunu ve izzetini tehdit eden her türlü kaba davranış şiddet kabul edilir. Dolayısıyla kocanın şiddeti dövmek gibi sadece fiziksel eylemlerden ibaret değildir. Kocanın kadına hakaret ve küfretmesi de mutlak surette şiddet kabul edilir. Fakat kocanın karısına sarf ettiği incitici sözlerin şiddet olarak nitelenebilmesi için haksız bir nedene dayanması, ceza gerektirmesi veya dinen günah sayılıyor olması şarttır. Kocanın karısını açık bir haramdan/kötülükten ya da evlilik hukukuna aykırı davranıştan menetmek için kullandığı uyarı amaçlı sözler duygusal yönden kadına zarar verici olsalar bile şiddet olarak değerlendirilmez.²⁶

Eziyet şeklindeki nüşûzlarda, öncelikle koca hâkim tarafından uyarılır. Karısına iyi davranması yönünde nasihat edilir. Şayet koca, bu uyarıları dikkate almaz, eşine karşı eziyete devam ederse kocaya ta’zîr cezası uygu-

¹⁹ en-Nisâ 4/20.

²⁰ Ebû Bekr Ahmed b. Alî Râzî el-Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî fi'l-fıkhi'l-Hanefî*, thk. İsmetullah İnâyetullah Muhammed (Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye-Dârü's-Sirâc, 2010), 4/ 455; Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed es-Semerkindî, *Tuhfetü'l-fukahâ* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 2/200.

²¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/2; Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî, *el-İnâye şerhu'l-Hidâye* (Lübnan: Şirketü Mektebe ve Matba'atü Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdühü, 1970), 4/210.

²² Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vdğ (Mısır: Şirketü Mektebe ve Matba'atü Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdühü, 1975), Talâk 11; Süleymân b. el-Eş'as Ebû Dâvud, *Sünenü Ebî Dâvud*, thk. Şu'ayb el-Arnâvât vd. (Dimâşk: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), Talâk 18.

²³ Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn el-Aynî, *el-Binâye fi şerhi'l-Hidâye* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 5/280.

²⁴ Sirâcüddîn Ömer b. İbrâhîm b. Muhammed İbn Nüceym, *en-Nehrü'l-fâik şerhu Kenzi'd-dekâik*, thk. Ahmed Azzu İnâye (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002), 2/436.

²⁵ Nisâbü'rî, *Garâibü'l-Kur'ân*, 2/509.

²⁶ Muharrem Midilli, “Osmanlı Toplumunda Evlilik İçi Şiddetin Fetvalara Yansıyan Suretleri ve Müftülerin Lazım Gördüğü Müeyyideler”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 38 (2021), 132.

lanır.²⁷ Şayet koca bu davranışları, mehri kendisine hibe etmeye zorlamak gibi kötü bir amaca ulaşmak maksadıyla yapmışsa söz konusu ceza ağırlaştırılır ve kocaya ta'zîr-i şedîd tatbik edilir. Çünkü bu durumda suç, sövme ve vurmanın yanında kadını, kendisine ait bir haktan zorla feragat ettirmeyi de kapsayan nitelikli bir suça dönüşmüştür.²⁸

4. KOCADAN KAYNAKLI NÜŞÜZUN SEBEPLERİ

Terk ve eziyet şeklinde tasnif edilen kocadan kaynaklı nüşüz hallerinin farklı sebepleri vardır. Bu sebeplerin bir kısmı duygusal iken bir kısmı ekonomiktir. Kocayı nüşûza sevk eden duygusal sebeplerin başında kocanın psikolojik olarak evliliğe hazır olmaması gelir. Evlilik akdi ve eşlerin birlikte yaşamaları, karı ve kocaya bazı sınırlamalar getirdiği gibi bazı sorumluluklar da yükler. Bireysel hayat yaşamaya alışkın bir erkek, evlilik fikrine hazır olmadan evlenirse, evliliğin getirdiği sınırlama ve sorumlulukları kabullenmekte zorlanabilir. Alışkın olduğu eski özgür hayatı devam ettirme yönünde direnç gösterebilir. Elbette böyle bir direnç, karı-koca ilişkisinde olumsuz sonuçlar doğurur. Aslında bu durum sadece erkeğe özgü değildir. Aynı sorun kadın için de geçerlidir. Bu sebeple evlenecek olan çiftlerin, evlilik hukukuna riayet edebilmeleri adına zihnî hazırlıklarını tamamlamış olmaları büyük önem arz etmektedir.

Nüşûzun duygusal sebeplerinin ikincisi sevgisizliktir. Sevgisizlik, kocanın karısıyla olan sosyal ve cinsel ilişkiyi terk etmesi şeklindeki nüşûza sebeptir. Kocanın eşine sevgi duymaması genelde onda gördüğü bir kusur ya da eksiklikten kaynaklanır. Kocanın gözlemlediği bu kusur ve eksiklik bazen kadının iradesine bağlı olarak zuhur ederken bazen de kadının iradesi dışında gerçekleşir. Kadının iradesine bağlı olan kusurlar, kadının kaba ve kırıcı olması, evine, çocuklarına karşı olan sorumluluğunda kusurlu davranması ve evin bütçesini koruma hususunda müsrif davranması gibi davranışlardır. Kadının iradesi dışında gerçekleşen kusurlar ise, kadının yaşlanması, çekiciliğini ve güzelliğini kaybetmesi, çirkin olması ya da kısır olması gibi kendiliğinden zuhur eden durumlardır.²⁹

Nüşûzun duygusal sebeplerinin üçüncüsü nefrettir. Nefret, olumsuz etkileri bakımından sevgisizliğin ötesinde bir duygudur. Kocanın eşine karşı nefret duyması hem hakaret ve küfür şeklindeki sözlü şiddetin hem de darp şeklindeki fiili şiddetin sebebidir. Bunların yanında nefret, cinsel şiddetin de sebebidir. Kocanın karısına karşı uyguladığı cinsel şiddet İslâm'da "îlâ"

²⁷ Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i' fi tertibi's-şerâ'i'* (Mısır: Matbaatü Şirketi'l-Matbûâtî'l-İlmiyye-Matbaatü'l-Cemâliye, 1328), 4/23; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/427.

²⁸ Midilli, "Osmanlı Toplumunda Evlilik İçi Şiddet", 151.

²⁹ Ebû Muhammed Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed Muvaffakuddîn İbn Kudâme, *el-Kâfi fi fihhi'l-İmâmi'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1414/1994), 3/93.

kavramı ile ifade edilmiş ve düzenlenmiştir. Bir boşama şekli olan îlâ, kocanın eşiyile cinsel ilişkide bulunmamak üzere yemin etmesidir.³⁰ İslâm öncesi Arap toplumunda îlâ, süresiz olarak yapılırdı. Herhangi bir sebeple eşine kızan koca, bir-iki yıl veya daha uzun bir süre eşine yaklaşmamaya yemin eder, süre bitiminde kadını boşamak yerine yeni bir yeminle bu süreyi uzatırdı. Bu durumu sınırlandıran bir şey olmadığı için koca, îlâ süresini istediği kadar uzatarak hem kadının cinsel tecridini sürdürmüş hem de henüz boşama gerçekleşmediği için kadının bir başkasıyla evlenmesinin önüne geçmiş olurdu. İşte bu özelliği sebebiyle câhiliye Arap toplumunda îlâ, kadını baskı altına almak ve ona zarar vermek amacıyla kullanılmıştır.³¹ İslâm, câhiliye döneminde kadınlara zulmetme aracına dönüşen bu talâk şeklini dört ay ile sınırlandırarak îlânın kötü amaçlı kullanımının önüne geçmiş ve kadını bu eziyetten kurtarmıştır.³²

Nüşûzun ekonomik sebepleri ise ya malî yetersizlik ya da açgözlülüktür. Malî yetersizlik, kocanın evi geçindirecek kazanca sahip olmamasıdır. Bu durum her zaman olmasa da bazen aile huzurunu ve düzenini olumsuz yönde etkiler. Aile fertlerinin ihtiyaçlarına ve taleplerine cevap veremeyen koca, ekonomik anlamdaki bu yetersizliğini öfke olarak dışa vurur. Karısına ya da çocuklarına karşı kaba ve kırıcı davranır. Bazen bu durum şiddete kadar da uzanabilir.

Açgözlülük ise kocanın, kadına ait mal varlığına el koymak istemesidir. İslâm hukukunda eşler arasında mal ayrılığı esası bulunur. Buna göre tarafların evlilikten önce veya sonra sahip oldukları malların mülkiyeti ve yönetimi kendilerine ait olup her bir eş diğerinin onayına ihtiyaç duymaksızın malları üzerinde dilediği gibi tasarrufta bulunabilir.³³ Ancak bazı tamahkar kocalar verdikleri mehri geri almak ya da borçlu oldukları mehri teslim etmemek istemekte ve bunun için kadına baskı uygulamaktadır. Bu baskı açıktan olabileceği gibi dolaylı da olmaktadır. Açıktan yapılan baskı tehdit, küfür ve dayak şeklindeki zorlamalardır. İslâm hukukunda zorlama (ikrah), rızayı sakatlayan bir durum olduğu için ikrah altındaki kadının hibesi sahih değildir. Koca hibeden sonra boşamış olsa dahi mahkeme yoluyla kadın mehrini geri alır, kocaya da ta'zîr cezası uygulanır.³⁴

Mehir sebebiyle kadına yapılan dolaylı baskı ise, evliliği kadın için çe-

³⁰ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, 2/203.

³¹ Hamdi Döndüren, "İlâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/61.

³² Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, 2/203; Kâsânî, *Bedâ'i' u's-sanâ'i'*, 3/161; Bâbertî, *el-Înâye şerhu'l-Hidâye*, 4/210.

³³ Sena Taş, *İslâm Aile Hukukunda Evliliğin Sona Ermesinin Malî Sonuçları* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 71.

³⁴ Süleyman b. Veli el-Ankaravî, *Tercümetü'l-Gurer ve'd-dürer* (İstanbul: Dârü't-Tıbbâ'ti'l-Âmire, 1292), 2/145; Midilli, "Osmanlı Toplumunda Evlilik İçi Şiddet", 151.

kilmez kılarak kadını muhâlea yapmaya zorlamaktır. İslâm'a göre koca, boşanma sebebiyle ancak iki durumda kadından mal alabilir. Bunlar sulh ve muhâleadır.³⁵ Sulh, kadının koca üzerindeki bazı haklarından feragat ederek ya da kocaya mal vererek, boşama niyeti olan kocayı bu fikrinden vazgeçirmeye çalışmasıdır. Muhâlea ise, vereceği bir bedelle kocayı ayrılmaya razı ederek kadının evlilik bağından kurtulmasıdır.³⁶ Kocanın muhâlea şeklindeki ayrılıkta kadından mal almasının mubah oluşunun³⁷ nedeni, ayrılmayı istemesi sebebiyle nüşûzun kadından kaynaklanmasıdır.³⁸ Fakat kadının ayrılmak gibi bir niyeti olmadığı halde kocanın ona eziyet ederek kendisinden soğutmaya çalışması ve onu muhâleaya zorlaması ise caiz görülmemiştir. Fakihler kadından bu şekilde alınan malın haram olacağı hususunda ittifak etmişlerdir.³⁹

Nüşûza dair zikredilen tüm bu sebepler kocanın, hak ve sorumluluk esaslı değil nefsin arzularına uygun olacak şekilde hareket etmesinden kaynaklanmaktadır.⁴⁰ Ailede düzen, istikrar ve emniyetin sağlanabilmesi için sadece kocanın değil kadının da nefsini eğitmesi şarttır. Eşler, birbirlerine karşı sorumluluk bilinci ve hakşinaslık ile davranmalıdır. Herkes kendi sorumluluğunu bilir ve buna göre davranabilirse çatışma kapısı, açılması zor olacak şekilde kapanır. Müslümanlık zihniyetinde “Hak verilemez alınır.” değil “Her hak sahibine hakkını ver.” ilkesi hâkimdir. İlişkilerde derinliği sağlayan ve kalıcılığı getiren de işte budur.⁴¹

5. KOCADAN KAYNAKLI NÜŞÜZUN GİDERİLME YOLLARI

Karı ve kocanın nüşûzuna ilişkin âyetler birlikte incelendiğinde öncelikle sorunun eşler arasında halledilmesi istenmekte, eşlerin hemen ayrılma seçeneğine yönelmeleri tavsiye edilmemektedir. Bu minvalde sulh, her iki nüşûz durumunda ilk başvurulacak yöntemdir.

5.1. Sulh

Sözlükte “barışma, barış, uzlaşma, anlaşma; barıştırma” gibi anlamlara gelen sulh kelimesi, ıstilahta iki tarafın rızalarıyla anlaşmazlığı ortadan kaldırmasını ifade etmek için kullanılır.⁴² Sulh kavramı fıkhta oldukça farklı

³⁵ Muhammed Ali es-Sâys, *Tefsîru âyâtî'l-ahkâm*, thk. Naci Süveydan (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 2002), 332.

³⁶ Fahrettin Atar, “Muhâlea”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (TDV Yayınları, 2020), 30/397.

³⁷ Bâbertî, *el-Înâye şerhu'l-Hidâye*, 4/210.

³⁸ İbn Nüceym, *en-Nehrü'l-fâik*, 2/436.

³⁹ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 4/455; Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, 2/200.

⁴⁰ Tüveycirî, *Mevsû'atü'l-fikhi'l-İslâmî*, 4/162.

⁴¹ Saffet Köse, “Ailede Birlikte Yaşama Hukuku”, *Kutlu Doğum Haftası “Hz. Peygamber ve Birlikte Yaşama Hukuku” Sempozyumu* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016), 395.

⁴² Ömer Nasuhi Bilmen, *Fikih İlmî & İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü*, haz. Abdullah Kahraman (İstanbul: Nizamiye Akademi, 2016), 183; Mahmud Abdurrahman Abdülmün'im, *Mu'cemü'l-mustalahât ve'l-elfâzî'l-fikhiyye* (Kahire: Dârü'l-Fazile, ts.), 2/389.

konu başlıklarında ele alınmıştır. Sulh, devletlerle ya da isyankarla yapılan anlaşmalar bağlamında siyer bölümünde; davalı ve davacı arasındaki husumetin giderilmesi noktasında cinayât ve diyet bölümlerinde; alacak davalarıyla ilgili olarak da müstakil sulh bölümünde karşımıza çıkar. Aile huku-ku özelinde ise sulh kavramı, karı-koca arasındaki anlaşmazlıkların giderilmesiyle ilgilidir.⁴³

İslâm, karı-koca arasındaki her türlü anlaşmazlıkta ilk başvurulacak yöntem olarak sulhu emretmiş ve sulhun ayrılıktan daha hayırlı olduğunu bildirmiştir.⁴⁴ Çünkü boşanmak Allah (c.c.) katında hiç hoş karşılanmayan bir durumdur. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu durumu “Allah (c.c.)’ın en çok buğ-zettiği helâl, talâktır”⁴⁵ hadisi ile haber vermiştir.

Karı-koca arasındaki anlaşmazlıklardaki sulh, nüşûzun kimden kaynaklandığına bağlı olarak farklı şekillerde gerçekleşir. Kadından kaynaklı nüşûz durumunda sulh, kocanın karısına öğüt vermesi ile gerçekleşir. Kadının nüşûzunu düzenleyen Nisâ 34 âyeti, “...الْرَجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ...” ifadesiyle kocayı, karısının tedibi konusunda sorumlu tutmuş ve kadından kaynaklı nüşûzun giderilme sorumluluğunu ona yüklemiştir. Bu minvalde henüz nüşûz ger-çekleşmemiş ancak gerçekleşmesinden endişe duyulan durumlarda konu-şarak, sulh yoluyla nüşûzun önüne geçilmesi tavsiye edilmiştir. Ancak bu tedbir sonuç vermeyecek olur ve nüşûz gerçekleşirse bu durumda yatağın ayrılması emredilmiş, hatada ısrar edilmesi durumunda ise son çare olarak fiili yaptırım/dayak, bir seçenek olarak zikredilmiştir.⁴⁶

Nüşûzun kimden kaynaklandığının bilinmediği durumlarda sulh, hâki-min eşlere yapacağı nasihat ile gerçekleşir. Tarafların şikayetçi olmaları üzerine hâkim öncelikle nüşûzun kimden kaynaklandığını anlamaya çalışır. Bunun için karı ve kocaya yakın ve güvenilir olan bir kişi ile görüşür. Bu sayede nâşiz olan tarafın kim olduğunu tespit eder ve zulmeden tarafı bu davranıştan vazgeçirmek adına nasihatte bulunur.⁴⁷

Hem kadın hem de erkekten kaynaklanan nüşûz durumunda ise sulh, hakemlerin aracılığıyla gerçekleşir.⁴⁸ Çünkü her iki tarafın nâşiz olduğu

⁴³ Fahrettin Atar, “Sulh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/481.

⁴⁴ en-Nisâ 4/128.

⁴⁵ İbn Mâce, Talâk, 1.

⁴⁶ Tüveycirî, *Mevsû’atü'l-fıkhi'l-İslâmî*, 4/162.

⁴⁷ Ebü'l-Mehâsin Fahrülsîlâm Abdülvâhid b. İsmâil b. Ahmed er-Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb fi fûrû’i mezhebi'l-İmâm eş-Şâfi’î*, thk. Târik Fethi es-Seyyid (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009), 9/563-564; Ebü'l-Hasen Alf b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebir*, thk. Ali Muhammed Muavvad (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999), 9/595-596.

⁴⁸ Ebü Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Alf el-İsnevî, *el-Mühimmât fi şerhi'r-Râfi’î ve'r-Ravza* (Lübnan: Dâru İbn Hazm, 2009), 7/350-351; Ebü Abdilâziz Kutbüddîn Ahmed b. Abdürrahîm b. Vecîhiddîn Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-bâliga*, thk. Seyyid Sâbık (Beyrut: Dârü'l-Cil, 2005), 3/310.

durumlarda eşler genellikle birbirlerini suçladıklarından sulha kendi kendilerine ulaşmaları mümkün değildir. Bu sebeple, söz konusu durumlarda sulh, ancak üçüncü şahısların/hakemlerin devreye girmesi ile tesis edilebilir. Bunun için de iki hakem tayin edilir.⁴⁹ Hakemlerin Müslüman, hür, erkek, âdil ve eşler arasındaki ilişkilere dair malumatı olan kimselerden olması zorunludur. Hakemlerin, aile üyelerinden olması ve birinin erkek tarafından diğersinin kadın tarafından olması daha uygun olmakla birlikte yabancı iki kişinin hakem olması mümkündür. Hakemlerin görevi eşlerin yararına olan şey ne ise onu yapmaktır. Bu yarar, eşlerden birisinin bazı haklarından feragat etmesi olabileceği gibi bir bedel karşılığı eşleri ayırmak da olabilir.⁵⁰ Hanbelî ve Şâfiî mezheplerinde hakemler, kadın ve erkeğin vekilleri oldukları için alacakları karar, karı ve kocanın izni ile bağlayıcı olur.⁵¹ Fakat Mâlikî mezhebine göre hakemlerin alacakları kararlar, buna boşama da dahildir, kocanın iznine ya da hâkimin onayına tâbi değildir. Hakemlerin kararı ile eşler bâin talâkla ayrılırlar.⁵² Hanefîler'e göre ise hakemler uygun gördükleri kararı hâkime götürürler ve hâkim bu kararı onaylar. Şayet karar talâk ise, hâkimin kararı ile eşler bâin talâkla ayrılır. Şayet hâkim, hakemlere ayırma yetkisi vermişse, Hanefîler'e göre hakemler ancak bu durumda eşleri ayırabilirler.⁵³

Kocadan kaynaklı nüşûz durumunda ise sulh, nüşûzun mahiyetine bağlı olarak ya hâkim tarafından ya da eşler tarafından sağlanır. Şiddet ve kötü muamele gibi suç niteliği taşıyan ve mahkemeye intikal eden nüşûz durumlarında hâkim, kocaya ceza vermeden önce sorunu sulh yoluyla çözmeye çalışır. Bunun için kocaya nasihatle bulunarak kötü davranışlarını terk etmesini öğütler.⁵⁴ Örneğin Şanlıurfa Şeriye sicilinde yer alan bir kayıta Fatma isimli bir kadının, mehrini vermediği, nafakayı temin etmediği ve kendisini dövdüğü için kocasından şikayetçi olması üzerine kadı, kocayı cezalandırmak yerine kocanın bir daha karısını dövmeyeceğine dair söz vermesine ve mehrin üç ay içinde teslim edilmesine karar vererek eşlerin arasını sulha çalışmıştır.⁵⁵

⁴⁹ İsnævî, *el-Mühimmât*, 7/350-351; Şah Velîyyullah ed-Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-bâliga*, 3/310.

⁵⁰ Muvaffakuddîn İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 3/93; Şemsüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed el-Makdisî Ebü'l-Ferec İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr ale'l-mukni'*, thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kahire: Hicr li't-Tibâa ve'n-Neşr, 1995), 31/476.

⁵¹ Ebü Muhammed Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed Muvaffakuddîn İbn Kudâme, *el-Muğni*, thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî (Suudi Arabistan: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1997), 10/263; Ebü Yahyâ Zeynüddîn Zekerîyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî Zekerîyyâ el-Ensârî, *Fethu'l-vehhâb bi-şerhi Menhecî't-tullâb* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1994), 2/78.

⁵² Ebü Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed İbn Abdülber, *el-Kâfi fi fikhi ehli'l-Medîne*, thk. Muhammed el-Morîtânî (Riyad: Mektebetü'r-Riyâd, 1980), 2/596.

⁵³ Ebü Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Abdüsselâm Muhammed Alî Şâhîn (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 2/239; Zühaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî*, 7/340-341.

⁵⁴ İsnævî, *el-Mühimmât*, 7/350-351; Şah Velîyyullah ed-Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-bâliga*, 3/310.

⁵⁵ Ömer Cide, *205/2 nolu Şanlıurfa Şer'iyye Sicili (h. 1272-1282/m.1856-1865)* (Kayseri: Erciyes

Talâk ve i'râz şeklindeki kocadan kaynaklı nüşûzlarda ise sulh, eşler arasında gerçekleşir. Bu durum Kur'ân-ı Kerîm'de şu şekilde ifade edilmiştir: "Eğer bir kadın kocasının kötü muamelesinden yahut yüz çevirmesinden endişe ederse aralarında bir uzlaşmaya varmalarında onlara günah yoktur ve sulh daha hayırlıdır. Nefisler de cimriliğe meyillidir. Eğer güzel davranır ve Allah'a itaatsizlikten sakınırsanız bilin ki Allah yaptıklarınızdan haberdardır."⁵⁶

Âyette geçen nüşûzun sadece talâk ve i'râza hasredilme nedeni Hz. Âişe'den nakledilen şu rivayettir: "Âyette sözü geçen kadın şudur: Kocasının yanında olmakla birlikte kocasının onunla fazla ilgilenmediği, boşayıp yerine başka biriyle evlenmek istediği kadındır. Bu kadın kocasına şöyle der: 'Beni boşama, başkasıyla evlen, bana nafaka verme ve yanımda geceleme konusunda serbestsin.'⁵⁷

Talâk ve i'râz durumunda sadece sulh çözümü ile yetinilme nedeni, söz konusu nüşûz durumlarının kocayı icbar etmeye uygun olmamalarıdır. Çünkü kocanın, hasta ya da yaşlı olan karısına bir sevgi beslememesi, ondan hoşlanmaması ve bu sebeple ondan uzak durması, hatta cinsel ilişki kurmaktan imtina etmesi duygusal bir tepkidir. Bu nedenle koca, içten gelen bu duygularını değiştirmeye icbar edilemez.⁵⁸ Talâk ise, kocanın yetki alanına giren bir tasarruftur. Hiç kimse hak sahibi olduğu bir şeyde istemediği bir tasarrufa zorlanamayacağı için koca karısını boşamaması hususunda icbar edilemez.⁵⁹ Ancak koca, boşama kararından vazgeçmeye ikna edilebilir. Bunun için de ayrılmak istemeyen kadının bazı haklarından feragat etmesi gerekebilir. Nitekim âyette yer alan "nefisler cimriliğe karşı meyilli yaratılmıştır." ifadesi sulh konusunda bu tür fedakarlıkların yapılmasına yönelik bir teşviiktir. Müfessirlere göre âyette sözü edilen fedakârlık, kadının geceleme hakkından vazgeçmesidir. Onları bu yoruma götüren ise Hz. Âişe'den gelen şu rivayettir:

"Sevde binti Zem'â yaşlanıp da Hz. Peygamber'in kendisini boşayacağından endişelendiği zaman Resûl-i Ekrem'e hitaben; 'Ey Allah'ın Resûlü, (geceleme konusundaki) benim sıram Âişe'nin olsun' dedi. Resûlullah (s.a.v.) de onun bu teklifini kabul etti. Hz. Âişe haberin devamında şöyle demiştir: 'Biz, Allah'ın (Eğer bir kadın kocasının nüşûzundan çekinirse...) âyetini, bu ve buna benzer durumlar hakkında indirdiğini söyledik.'⁶⁰

Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 320.

⁵⁶ en-Nisâ 4/128.

⁵⁷ Buhârî, "Nikâh", 94.

⁵⁸ Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfi'î, *el-'Azîz şerhu'l-Vecîz*, thk. Ali Muhammed Mu'avviz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 8/390.

⁵⁹ Süleyman b. Muhammed b. Ömer el-Büceyremî, *Tuhfetü'l-habîb alâ Şerhi'l-Hatîb* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1995), 3/479.

⁶⁰ Ebû Dâvud, Nikâh, 39; Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-*

Sulh tarafları ilzam eden bir sözleşme değildir. Bu sebeple sulh için verilen imtiyazlar kadın açısından bağlayıcı değildir. Daha sonra isterse bu sözünden ve sulhtan dönebilir.⁶¹

5.2. İcbar

Şiddet ve küfür şeklindeki nüşûz, mahkemeye intikal ettiğinde hâkimin öncelikle kocaya nasihat edeceğini, sorunu uzlaşa ile çözmeye çalışacağını daha önce ifade etmiştik. Ancak bu çaba her zaman olumlu sonuç vermez. Şayet koca, kendisine tanınan süre zarfında davranışlarını değiştirmez ve eşine karşı kötü muameleye devam edecek olursa, bazı cezai yaptırımlarla davranışlarını değiştirmeye icbar edilir. Kocaya uygulanacak bu yaptırımlar, kadının şikâyeti üzerine, kamu otoritesi adına hâkim tarafından takdir ve infaz edilir. Zira risâlet sürecinde de kocalarının şiddetinden şikayetçi olan kadınlar, sorunun halli için Hz. Peygamber'e (s.a.v.) müracaat etmişlerdir.⁶²

5.2.1. Terk Şeklindeki Nüşûzlarda İcbar

Terk şeklindeki nüşûzun farklı tezahürleri olduğunu daha önce ifade etmiştik. Bunlardan birisi, birden fazla eşi olan kocanın herhangi birisi yanında geceleme (kasm) terk etmesidir. Âlimler, kocanın eşleri arasında eşit taksim yapmaya cebredileceği görüşünde hem fikirdir. Bu konudaki delilleri ise Hz. Peygamber'in (s.a.v.) eşlerine ait olan gün sırasına, vefatından öncesine kadar eşit şekilde riayet etmiş olmasıdır.⁶³

Eşiyile cinsel ilişkiyi terk eden kocanın bu konuda icbar edilmesi ise, cinselliğin koca üzerine bir sorumluluk olup olmadığı ihtilafına bağlı olarak farklı yorumlanmıştır. Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre herhangi bir özür yoksa cinsel ilişki, kadının koca üzerindeki hakkıdır. Kocanın bu sorumluluğu yerine getirmesi ise vaciptir. Ancak Mâlikî mezhebine göre kocanın bu sorumluluğu dört günde bir ile sınırlı iken Hanbelî mezhebine göre bu süre dört ayda bir ile sınırlıdır.⁶⁴ Cinsel ilişkiyi kadının hakkı, kocanın da sorumluluğu kabul eden Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre kocanın eşiy-

Kur'ânî'l-'Azîm, thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419), 3/380.

⁶¹ Muvaffakuddîn İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/263.

⁶² Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bir adam karısını getirdi. Kadın, Ensar'dan olan kocası filan oğlu filanın kendisini dövdüğünü ve yüzünü yaraladığını anlattı. Hz. Peygamber (s.a.v.) de kocanın böyle bir hakkı olmadığını söyledi. Fakat "Erkekler kadınlar üzerine hâkimdirler." âyeti nazil olunca Hz. Peygamber (s.a.v.) "Biz bir emri murat ettik ama Allah onun dışında başka bir emri murat etti." dedi. bk. Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Cem 'u'l-cevâmi'*, thk. Muhtâr İbrâhîm el-Hâic vd. (Kahire: el-Ezherü's-Şerîf, 2005), 17/817.

⁶³ Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ b. İsmâîl el-Müzenî, *el-Muhtasar*, thk. Ebû Âmir Abdullâh Şerefüddin ed-Dâğistanî (Riyad: Dâru Medâric, 2019), 2/109.

⁶⁴ Muvaffakuddîn İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/237-239; Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn el-Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ' 'an metni'l-İknâ'*, thk. Komisyon (Suudi Arabistan: Vizaratü'l-Adl, 2000), 12/86; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Haraşî, *Şerhu'l-Haraşî 'alâ Muhatasari Halîl* (Bulak: Matba'atü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1317), 4/3.

le cinsel ilişkiyi terk etmesi nüşûzdur. Dolayısıyla sorumluluğunu yerine getirmesi noktasında koca icbar edilir.⁶⁵

Hanefî ve Şâfiî mezheplerine göre de cinsel ilişki kadının hakkıdır. Ancak bu hak, diğer mezheplerde olduğu gibi evlilik süresince devam eden bir hak değildir. Kocanın karısına karşı olan cinsel sorumluluğu ilk zifaf ile sınırlıdır. İlk zifaf gerçekleştiğinde kocanın artık karısına karşı böyle bir sorumluluğu kalmaz. Bu sebeple bu iki mezhebe göre bir kadın ancak cinsel bir kusur bulunduğu için hiç ilişkiye giremediği koca hakkında tefrik talebinde bulunabilir. Fakat daha öncesinde ilişkiye girdiği koca hakkında tefrik talebinde bulunamaz.⁶⁶ Cinsel ilişki sorumluluğunu ilk zifaf ile sınırlandıran Hanefî ve Şâfiî mezheplerine göre kocanın ilk zifaftan sonra cinsel ilişkiyi terk etmesi nüşûz değildir. Çünkü cinsel ilişki, gayri ihtiyari uyanan cinsel arzunun bir sonucudur. Cinsel arzu ise erkeğin elinde olmayan bir durum olduğu için koca bu konuda sorumlu tutulamaz ve icbar edilemez.⁶⁷ Ancak karısının yanında gecelemeği terk etmesi nüşûzdur. Çünkü kocanın karısı yanında gecelemedeki amaç cinsel ilişki değil ünsiyet kurmaktır. Bu nedenle kadın hasta ya da hayız olduğu için ilişkiye giremeye dahi kocanın karısı yanında gecelemeği gerekir.⁶⁸

Kocanın zihâr yoluyla cinselliği terk etmesi ise farklı bir durumdur. Zihâr, Hanefî mezhebinde de bir icbar sebebidir. Zihâr yapan koca, eşine dönmesi ya da onu boşaması yönünde icbar edilir.⁶⁹ Çünkü bir kocanın hem ilişkiye girmeyip hem de karısını yanında tutması, eşine karşı iyi davranması yönündeki emre muhalif olduğu için haramdır. İslâm hukukuna göre de had, kısas veya kefarete gerektirmeyecek düzeydeki haram bir fiili işleyen kişi, o fiilden darp veya hapis yoluyla menedilir. Nitekim birçok mecmuada yer alan bir fetvaya göre karısına “Başın anam başına benzer.” diyerek zihâr yapmasına rağmen kefarete ya da boşamadan birini yerine getirmeden ve takarrüp etmeden nikâhında tutan kocaya hâkimin darp veya hapisle ta’zîr uygulaması gerektiği belirtilir.⁷⁰

Kocanın nüşûzu, kadının nafaka hakkının verilmemesi şeklinde ise hâkim, tıpkı diğer haklar gibi bu hakkı da yerine getirmesi hususunda kocayı zorlar.⁷¹ Kocanın nafakayı temin etmemesi iki sebeple olabilir. Bunlar,

⁶⁵ Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, 7/329.

⁶⁶ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 4/373.

⁶⁷ Müzenî, *el-Muhtasar*, 2/109; Ebü'l-Hasan Burhânüddîn Ali b. Ebî Bekr el-Merginânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübedâî*, thk. Talâl Yusuf (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 1/316.

⁶⁸ Zekeriyâ el-Ensârî, *Fethu'l-vehhâb*, 2/75.

⁶⁹ Ebü'l-Me'âlî Mahmûd b. Ahmed Burhânüddîn el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'mânî*, thk. Abdülkerîm Sâmî el-Cündî (Beirut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 3/433.

⁷⁰ Midilli, “Osmanlı Toplumunda Evlilik İçî Şiddet”, 143.

⁷¹ Ebü'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebî'l-Hayr b. Sâlim b. Es'ad el-İmrânî, *el-Beyân fî mezhebi'l-İmâmî's-Şâfi'î*, thk. Kâsım Muhammed en-Nûrî (Cidde: Dârü'l-Minhâc, 2000), 9/532; Râfi'î, *el-'Azîz şerhu'l-Vecîz*, 8/389.

kocanın fakir olması ya da zengin olmasına karşın cimri olmasıdır. Cumhura göre fakir olmak kocanın nafaka sorumluluğunu düşürmez. Koca zenginleşinceye kadar üzerine borç olarak kalmaya devam eder. Fakat bu borcu hemen ödemesi için zorlanmaz.⁷² Mâlikîler'e göre kocanın nafaka sorumluluğu fakirlik süresince kalkar. Dolayısıyla koca zengin olduğunda nafaka geriye dönük olarak kocadan talep edilemez.⁷³

Fakirlik sebebiyle nafaka temin edememenin tefrik sebebi olup olmadığı konusu ise ihtilaflıdır. Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre nafakanın kısmen ya da tamamen temin edilememesi tefrik sebebidir.⁷⁴ Bu mezheplerin görüşlerine mesnet yaptıkları delillerinden birisi, karısına nafaka temin edemeyen bir kişi hakkında görüşü sorulan Saîd b. Müseyyeb'in, "Karı kocanın arası ayrılır." demesi, "Bu sünnet midir?" diye sorulması üzerine de "Evet, sünnettir." demesidir.⁷⁵ Diğer delilleri ise, evleviyet kuralıdır. Şöyle ki, cinsel anlamda aciz olan koca hakkında kadının tefrik talebinde bulunabileceği hususunda ulemâ ittifak etmiştir. Nafaka ise, hayatın idamesi bakımından kendine daha fazla ihtiyaç duyulması sebebiyle cinsellikten daha önemlidir. Dolayısıyla kadına daha az zarar veren bir konuda kadına tefrik talebi hak olarak tanındığına göre, kadına daha fazla zarar veren nafaka konusunda bu hakkın evleviyetle tanınması gerekir.⁷⁶

Hanefiler evlilik akdinde asli amacın mal olmamasını, nafakanın tali bir unsur olarak evlilikte talep edildiğini gerekçe göstererek, nafaka konusunda kocanın aciz oluşunu tefrik nedeni görmemişlerdir.⁷⁷ Onlara göre nafakanın temin edilememesi, hak açısından kadından bir şey eksiltmez. Çünkü nafaka temin edilemediği dönemde kadının yapacağı harcamalar kocanın zimmetine borç olarak yazılır. Dolayısıyla hakkın iptali değil ertelenmesi söz konusudur. Fakat cinsel kusur sebebiyle kadının tefrik talebinde bulunması bundan farklıdır. Çünkü bu durumda hem nikâh akdinin asli unsuru temin edilememektir hem de bu hakkın zimmette borç olarak yazılması mümkün değildir. Kadının hakkının iptali söz konusu olduğu için cinsel kusurda eşler ayrılır.⁷⁸

Koca zengin olduğu halde nafakanın verilmemesi durumunda ise, ka-

⁷² Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *el-Ümm* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1990), 5/115; Muvaffakuddîn İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/398; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*, 4/200.

⁷³ Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ali el-Lahmî, *et-Tebşıra*, thk. Ahmed Abdülkerîm Necîb (Katar: Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmî, 2011), 5/2031; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 7/811.

⁷⁴ Şâfiî, *el-Ümm*, 5/115; Muvaffakuddîn İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/362.

⁷⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *Müsned'ü's-Şâfiî* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1400), 266; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 7/773.

⁷⁶ Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 7/812.

⁷⁷ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*, 4/200.

⁷⁸ Serahşî, *el-Mebşûr*, 5/191, 192.

dının kendine yetecek kadar malı izinsiz olarak kocasından alma hakkı vardır.⁷⁹ Bunun delili şu rivayettir:

“Âişe’den nakledilmiştir. Ebû Süfyan’ın karısı Hind binti Utbe şöyle dedi; ‘Ey Allah’ın Resûlü! Ebû Süfyan cimri bir adamdır. Bana ve çocuklarıma yetecek miktarda (nafaka) vermiyor. Ben de onun haberi olmadan malından aldım. Bundan dolayı bana bir günah var mıdır?’ Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: ‘Maruf ölçüde sana ve çocuklarına yetecek miktarda al.’”⁸⁰

Fakat kadın bunu yapmaya muktedir değilse durumu mahkemeye taşır. Hâkim öncelikle evin nafakasını karşılama konusunda kocayı uyarır ve şikâyetin devam etmesi durumunda kendisine ceza verileceği hususunda onu ikaz eder. Eğer adam tavrını değiştirmemekte ısrar ederse hâkim, tedip maksadıyla adama uygun bir ta’zîr cezası verir.⁸¹ Hanefîler’e göre nafaka konusunda verilecek en uygun ceza, kocanın hapse atılmasıdır. Süre konusunda bir ila altı ay arasında farklı rivayetler yer almakla birlikte, kocanın hapsedilme amacı dikkate alındığında takdir yetkisinin hâkime ait olması daha uygundur.⁸²

5.2.2. Eziyet Şeklindeki Nüşûzlarda İcbar

İslâm, “Allah’ın, (iki cinse) birbirinden farklı özellik ve lütuflar bahşetmesi ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar.”⁸³ âyeti ile ailede yönetici olarak kocayı yetkili kılmıştır. Bu âyeti dikkate alan fakihler ise, aile reisi olarak kocanın hem kadının hem de çocukların tedibinden mesul olduğu hususunda fikir birliği etmişlerdir.⁸⁴

Ancak bu sorumluluğunun yerine getirilmesinde koca mutlak özgür değildir. Yapacağı her eylemde ya da alacağı her kararda şeran ve örfen meşru olana uymakla yükümlüdür. Nitekim Allah (c.c.) “Onlarla güzellekle geçinin.”⁸⁵ emri ilâhîsi ile kocanın yetki alanını hüsnü muâşeret ile sınırlandırmıştır. Şayet koca bu sorumluluğunun yerine getirilmesinde aşırılığa kaçacak olursa eyleminin mahiyetine göre bedeni ya da malî olarak cezalandırılır. Örneğin sebepsiz yere çocuğunu dövecek olursa ta’zîr cezasına çarptırılırken hamile eşinin düşük yapmasına neden olacak olursa, ölen çocuğun diyetini/gurre ödemekle cezalandırılır.⁸⁶ Günümüzde aile içi şiddet kavramı ile ifade edilen bu davranışlar, kadın özelinde nüşûz kavramı ile

⁷⁹ Şâfiî, *el-Ümm*, 4/114; Muvaffakuddîn İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/357.

⁸⁰ Buhârî, “Nafakât”, 9.

⁸¹ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî, *el-İknâ’ fi halli elfâzi Ebî Şücâ’* (Beyrut: Darü'l-Fikr, ts.), 2/433; Büceyremî, *Tuhfetü'l-habîb*, 3/479.

⁸² Serahsî, *el-Mebsût*, 5/187-188.

⁸³ en-Nisâ 4/34.

⁸⁴ Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-bâliga*, 3/310.

⁸⁵ en-Nisâ 4/19.

⁸⁶ Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn el-Buhûtî, *er-Ravdü'l-mürbi'* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1996), 647.

ifade edilir. Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere bu davranışlara uygulanacak yaptırımın merci devlet/hâkimdir. Hâkimin konuya müdahil olması için kadının nüşûzu hâkime taşıması şarttır.

Kocanın nüşûzu konusunda hâkimin genel tavrı, daha önce ifade edildiği üzere ilk kez şikâyet edilen kocaya kötü davranışlarından vazgeçmesi yönünde nasihat etmek şeklindedir. Çünkü eşler arasında huzursuzluklar çıkması ve buna bağlı olarak kocanın eşine kötü söz söylemesi ya da bazen şiddet uygulaması yaygın olan bir durumdur. Öfkeye bağlı olarak sadır olan ve uyarı ile düzelmesi muhtemel olan bu tür davranışa hemen ilk seferde ceza vermek, sorunun çözümü yerine eşlerin arasının daha da açılmasına neden olabilir. Bu sebeple hâkim, ilk şikâyette sadece kocayı uyarmakla yetinir. Sorunun mahkeme yerine karı-koca arasında uzlaşa ile çözülebilmemesi için eşlere bir fırsat tanır.⁸⁷

Hâkimin uyarısından sonra kocanın davranışlarında bir düzelme olup olmadığı hususunda kocanın beyanı geçerli değildir. Hâkim, kadının beyanını ve karineleri dikkate alarak kararını verir. Şayet kocanın kendini düzeltmeyip şikâyet edilen davranışı sürdürdüğü tespit edilecek olursa, kocanın nüşûz şekline uygun olarak kocaya bir ta'zîr cezası takdir edilir.⁸⁸ Şeriye sicillerinde Osmanlı döneminde nâşiz kocaların ta'zîr cezasına çarptırıldıklarına dair oldukça fazla örnek mevcuttur.⁸⁹

Kocaya verilecek ta'zîr cezası ve miktarı, nüşûz konusu olan fiilin mahiyetine, tekrar sıklığına ve kocanın durumuna göre değişkenlik gösterir. Bu sebeple mutlak bir ta'zîr cezasından söz etmek mümkün değildir. Osmanlı devletinde kocanın nüşûzuna yönelik çeşitli ta'zîr cezaları ön görülmüştür. Bunların başında kocanın dövülmesi ya da hapse atılması gibi fizikî cezalar gelmektedir. Elbette bu cezalar, kocanın hali ve nüşûzun mahiyetine göre ağırlaştırılmakta ya da hafifletilmektedir. Örneğin Ebussûud Efendi karısıyla cebren ters ilişkiye giren kocaya hem ağır dayak cezası hem de uzun süreli hapis cezası lazım geleceğini ifade etmiştir.⁹⁰

Karısına şiddet uygulayan kocaya uygulanacak ta'zîr cezalarından bir diğeri de kocanın evden uzaklaştırılmasıdır. Örneğin Bursa Şeriye sicillerinde yer alan bir kayıтта sarhoş olup sürekli karısını döven bir kişiye mahallesinden uzaklaştırma cezası verildiği ifade edilmektedir.⁹¹

⁸⁷ Zekeriyâ el-Ensârî, *Fethu'l-vehhâb*, 2/78; Şirbînî, *el-İknâ'*, 2/733; Büceyremî, *Tuhfetü'l-habîb*, 3/479.

⁸⁸ Râfi'î, *el-'Azîz şerhu'l-Vecîz*, 8/389-390; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/438.

⁸⁹ bk. Nevîn Ünal Özkorkut, "İslam Hukukunda ve Osmanlı Uygulamasında Koca Şiddetine Karşı Kadının Başvurabileceği Hukuk Yolları", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 65/1 (2016), 231-248.

⁹⁰ Midilli, "Osmanlı Toplumunda Evlilik İçi Şiddet", 147.

⁹¹ Ünal Özkorkut, "İslam Hukukunda ve Osmanlı Uygulamasında Koca Şiddetine Karşı Kadının Başvurabileceği Hukuk Yolları", 239.

Osmanlı hukukunda aile içi şiddet sebebiyle kocaya para cezası takdir etmek, o dönemdeki kanunlara aykırı bir durumdur. Çünkü para cezası Kanunnamede, sadece yabancı kadınlara yönelik şiddet için takdir edilmiştir. Kişinin karısına yönelik şiddeti para cezasının kapsamı dışında tutulmuştur. Fakat buna rağmen şiddet uygulayan kocalara örfi yetkililer tarafından bazen para cezaları da takdir edilmiştir.⁹²

5.3. Tefrik

Ta'zîr cezasına rağmen koca durumunu düzelmeyecek olursa artık son çare eşlerin ayrılmasıdır. Bu ise ya kocanın boşaması ya da hâkimin ayırması/tefrik ile olur. Hâkimin hangi sebeplerle eşleri tefrik edebileceği konusu mezheplere göre farklılık arz eder. Nafaka temin etmemek Hanefîlere göre tefrik sebebi değilken cumhura göre tefrik sebebi kabul edilmiştir.⁹³ Buna mukabil şiddet ve kötü muamele Mâlikîler'e göre tefrik sebebi iken cumhura göre tefrik sebebi değildir.⁹⁴

Bazı nüşûzlar taşıdıkları özel nitelikler sebebiyle tüm mezheplere göre tefrik ya da fesih sebebi kabul edilir. Örneğin kocanın karısına küfretmesi tefrik açısından ihtilafı bir nüşûz iken bu küfrün kadına zina ithamı taşıması ittifakla tefrik sebebi kabul edilir. Çünkü İslâm hukukuna göre kocanın karısına zina isnat etmesi (Liân) bir ayrılık sebebidir.⁹⁵ Bu bağlamda kendisine "Bre kahbe" şeklinde küfredilen bir kadın kocasından davacı olursa hâkim, mülâane prosedürünü işleterek usulüne uygun bir şekilde taraflara yemin ettirir ve sonrasında eşleri tefrik eder. Bu tefrik bir bâin boşama sayılır.⁹⁶ Ancak koca, liân yapmaya ya da şahit getirmeye yanaşmazsa, liân yapmaya ya da yalan söylediğini kabul edinceye kadar hapsedilir. Şayet liân yapmayı kabul ederse hâkim yine eşleri tefrik eder. Fakat koca iddiasının doğru olmadığını itiraf edecek olursa yapmış olduğu zina iftirası sebebiyle kendisine had cezası uygulanır.⁹⁷

Taşıdığı özel nitelik sebebiyle tüm mezheplere göre evliliğin feshini gerektiren bir diğer nüşûz şekli kocanın, küfrü gerektiren sözlerle eşine sövmesidir. İslam hukukuna göre din farkı, evliliğe mâni bir durumdur. Bu bağlamda Müslüman bir kadının gayri müslim bir erkekle evlenmesi caiz olma-

⁹² Midilli, "Osmanlı Toplumunda Evlilik İçi Şiddet", 139-140.

⁹³ Şâfiî, *el-Ümm*, 5/115; Muvaffakuddîn İbn Kudâme, *el-Muğni*, 11/362; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*, 4/200.

⁹⁴ Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 7/527, 528.

⁹⁵ Lahmî, *et-Tebşıra*, 5/3435; Serahsî, *el-Mebsût*, 7/39; Muvaffakuddîn İbn Kudâme, *el-Muğni*, 11/130; Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Nuri en-Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müttakîn*. (Beirut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1991), 8/311.

⁹⁶ Suğdı, *en-Nüeffi'l-fetâvâ*, 1/377, 378; Serahsî, *el-Mebsût*, 7/42; Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'î*, 3/237; Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, thk. Mahmûd Ebû Dekîka (Kahire: Matbaatü'l-Halebî, 1937), 3/169.

⁹⁷ Ebü'l-Abbâs Muzafferüddîn Ahmed b. Alî b. Tağlib el-Ba'lebekkî el-Bağdâdî İbnü's-Sââtî, *Şerhu Mecma'î'l-bahreyn ve mülteka'n-neyyireyn* (Kahire: Dârü'l-Felâh, 2010), 7/399.

dığı gibi evlilik sürecinde kocanın dinden çıkması da evliliği kendiliğinden sonlandırır.⁹⁸ Kocanın dinden çıkması, güneş veya bir puta secde etmek gibi bir fiil ile olabileceği gibi Allah'ı (c.c.) inkâr etmek ya da dini değerlere küfretmek gibi bir sözle de olabilir.⁹⁹ Bu minvalde Ebüssuûd ve Sun'ullah Efendi (ö. 1021/1612) gibi Osmanlı müftüleri karısının imanına, dinine galiz küfürler sarf eden kocaya ta'zîr-i şedid uygulanacağı; bu kişinin, dinden çıktığı için imanını, nikâh akdi sona erdiği için de nikahını yenilemesi gerektiği yönünde fetva vermişlerdir. Eşlerin ayrılması bâin talâk ile gerçekleştiğinden kocanın nikâhı yenilenmesi ancak kadının kabulü ile gerçekleşir. Bu sebeple kendisine küfredilen kadın, o kocayla yeniden nikâhlanma ya da başka biriyle evlenme hususunda serbesttir.¹⁰⁰ Silistre Şeriye Sicil defterinde yer alan şu kayıta kadın yeniden nikâhlanmayı kabul etmeyerek kocadan ayrılmayı tercih etmiştir:

“Seyyid Osman Ağa, eşi Zübeyde Hanım tarafından kendisinin hayatına kastettiği ve küfrettiği yönünde suçlaması ile Silistre mahkemesinde kadı huzuruna çıkarılmıştır. Zübeyde Hatun eşinin birkaç defa elinde bıçakla üzerine saldırdığını ve akabinde kendisine küfrettiğini vekili vasıtasıyla mahkemeye bildirmiştir. Osman Ağa'ya bu durum sorulduğunda inkâr etmiştir. Fakat olayın geçtiği mahalde bulunan Hüseyin Abdullah, Emine Hatun ve Hatice Hatun Osman Ağa'nın eşine küfrettiğini ve bıçakla canına kastettiğine şahitlik etmişlerdir. Osman Ağa eşine küfrettiği için hem nikâhını hem de imanını tazelemesi gerekmektedir. Bu konu ile ilgili fetvada şu şekildedir: Zeyd zevcesi Hindin cima lafzıyla din ve imanına şetm eylese Zeyd'e ne lazım olur? -el-cevap: Tecdidi- iman ve tecdidi-i nikah lazım olur. Bu surette Hind razı olmazsa beyinlerinde tefrik olur mu? el-cevap: Olur. Bu fetva üzerine Zübeyde Hatun tekrar nikahı kabul etmeyerek eşinden boşanmıştır. 11 Receb 1206 (5 Mart 1792).”¹⁰¹

Bu iki nüşûz dışındaki şiddet ve kötü muamele şeklindeki nüşûzlar fakihlerin çoğunluğuna göre tefrik sebebi değildir. Sadece Mâlikî mezhebi, kocanın kötü muamelede bulunmasını tefrik sebebi kabul etmiştir.¹⁰² Mâlikî mezhebine göre, şiddet uygulamak ya da hakaret etmek kocaya ta'zîr cezası gerektireceği gibi kadına da tefrik sebebiyle mahkemeye başvurma hakkı da verir. Kadının talebi ile hâkim, isterse kötü muamele sadece bir kere gerçekleşmiş olsun, eşleri tefrik eder.¹⁰³

⁹⁸ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, 2/8129; Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 4/335; Kâsânî, *Bedâ'i' u's-sanâ'i*, 2/270.

⁹⁹ Fatih Orhan, *Fıkah ve Özgürlükler Bağlamında İrtidad* (Ankara: Gece Akademi, 2018), 35-44.

¹⁰⁰ Midilli, “Osmanlı Toplumunda Evlilik İçerisinde Şiddet”, 134-135.

¹⁰¹ Hava Selçuk, “Kadına Uygulanan Şiddetin Osmanlı Mahkeme Tutanaklarına Yansımaları”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2013), 114.

¹⁰² Halil İbrahim Acar, “Tefrik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/279.

¹⁰³ Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafê ed-Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî 'ale's-*

Hanefî mezhebi, tefrik sebebini sadece kocada bulunan cinsel kusurlara hasretmiştir.¹⁰⁴ Nafaka temin etmemeyi ve şiddet kullanmayı tefrik sebebi kabul etmemiştir. Elbette bu içtihat, aile içi şiddet davalarında Hanefî kadıların hareket alanını daraltmıştır. Ancak Hanefî kadılar hem mezhep görüşünü ihlal etmeyecek hem de şiddet gören kadını mağdur etmeyecek bazı alternatif uygulamalara başvurarak bu sorunu aşmaya çalışmışlardır. Bu pratiklerden birisi eşleri muhâlea yapmaya zorlamaktır.¹⁰⁵

Sözlükte elbiseyi çıkarmak, soyunmak; ayırmak gibi anlamlara gelen hul' lafzından müştak olan muhâlea kadının, belli bir bedel vererek kocayı ayrılmaya razı etmesi ve bu sayede evlilik bağından kurtulmasıdır. Ayrılık karşılıklı anlaşmayla gerçekleştiği için bu işleme muhâlea adı verilir.¹⁰⁶ Muhâlea Osmanlı mahkemelerinde sık kullanılan bir ayrılık şeklidir. Öyle ki mahkeme kayıtlarında, talâktan çok muhâlea şeklindeki ayrılığa rastlamak mümkündür. Farklı nedenleri olmakla birlikte bu denli çok muhâlea kaydının olmasının temel nedeni ileride çıkabilecek ihtilafları bertaraf etmek amacıyla muhâlea şartlarının kayıt altına alınmak istenmesidir.¹⁰⁷

Muhâlea karı-kocanın rızasıyla gerçekleşen ve geçerli olması için hâkimin hükmüne ihtiyaç duymayan bir ayrılık şekli olduğu için kadılar, muhâlea sürecine doğrudan dahil değildir. Bu sebeple kötü muamele sebebiyle tefrike hükmedemeyen Hanefî kadılar, koca üzerinde manevi baskı kurarak muhâlea yapmaya zorlamışlardır. 1906 tarihli bir dava kaydında kocasından şikayetçi olan bir kadının Rumeli Müfettişliğine başvurarak, 20 yıllık kocasından iki yıldır şiddet gördüğünü ve evden atıldığını, son olarak iki gün önce gece sokakta kaldığını; kocasının geçimini sağlamadığını, geçimini sağlayacak bir yakını da bulunmadığı için bakım ve barınmasının sağlanmasını, kocası razı olmaz ise de boşanmaya zorlanmasını istemesi, dava sürecinde koca üzerinde manevi baskı kurulduğuna işaret etmektedir.¹⁰⁸

Muhâleaya ilişkin mahkeme kayıtlarına bakıldığında kadının kocasını muhâlea yapmaya ikna etmek için genellikle mehirlerini kocalarına geri verdikleri görülmektedir. Ancak bazen buna ilave olarak iddet ve çocuk nafakasından da vazgeçtikleri bazen de tüm bunlara ilave olarak şahsi mallarından da verdikleri durumlar olmuştur.¹⁰⁹ Fakat tüm bu tekliflere rağmen

Şerhi'l-kebîr (Kahire: Dârü'l-Fikr, ts.), 2/345.

¹⁰⁴ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 4/373; Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, 2/225; Kâsânî, *Bedâ'î u's-sanâ'î*, 2/327.

¹⁰⁵ M. Akif Aydın, "Osmanlı Hukukunda Kazai Boşanma "Tefrik", *Osmanlı Araştırmaları (Dergi)* 5 (1986), 6-7.

¹⁰⁶ Atar, "Muhâlea", 30/397.

¹⁰⁷ Ömer Korkmaz, "18. Yüzyıl Adana Kadı Sicillerine Göre Anlaşılabilir Boşanma (Muhâle'a)", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2019), 668.

¹⁰⁸ Ünal Özkorkut, "İslam Hukukunda ve Osmanlı Uygulamasında Koca Şiddetine Karşı Kadının Başvurabileceği Hukuk Yolları", 240.

¹⁰⁹ İzzet Sak - Alaeddin Aköz, "Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma ile Sona

men koca muhâlea yapmayı kabul etmeyebilir. İşte böyle bir durumda Hanefî kadılar, nüşûz sebebiyle tefriki kabul etmeyen mezhep görüşünü ihlal etmeden eşleri ayıracak ikinci bir pratiğe başvurmuşlardır. O da kocaya “Bir daha döversem karım boş olsun!” şeklinde talâk üzerine yemin ettirmektir. Bu yöntemde talâk kocanın dayak fiiline izafe edildiği için hâkimin, mezhep görüşüne muhalefet ederek kötü muamele sebebiyle eşleri tefrik etmesine gerek kalmamaktadır. Talâk şiddete izafe edildiğinden kocanın karısına yönelik ilk şiddeti ile boşama kendiliğinden gerçekleşir.¹¹⁰ Bu ayrılık şekline dair Şeriye Sicillerinde yer alan kayıtlar, mahkemenin bu tür boşamaları da kayıt altına aldıklarını göstermektedir. Nitekim Balıkesir şeriye sicilinde yer alan kayıta Güldalı isimli bir kadının dayak sebebiyle kocasından birkaç defa şikayetçi olduğu, uyarılara rağmen kocanın şiddet uygulamakta ısrarcı olduğu, bunun üzerine kocanın dayak atmayacağına dair şartlı talâk yemini ettirildiği; yeminden sonra kocanın dayak attığının şahitlerle tespit edildiği ve bu nedenle eşlerin boşandığının kayda alındığı haber verilmektedir.¹¹¹

Osmanlı'nın son döneminde yürürlüğü giren Hukuku Aile Kararnamesi, şiddet ve kötü muamele davalarında Hanefî kadılara tefrik yetkisi vererek eski uygulamayı kaldırmıştır. Mâlikî mezhebine ait içtihadın esas alındığı bu karar, Osmanlı Aile hukuku açısından kadın lehine getirilen çok önemli yeniliktir. Çünkü önceki uygulamada şiddet gören kadının nikâh bağına kopması kocanın rızasına bağlı iken bu yeni uygulama kocasının iradesinden bağımsız olarak kadının evlilik bağından kurtulmasının yolu açmıştır.

SONUÇ

Aile, toplumun temel yapı taşıdır. İslâm, üstlenmiş olduğu bu önemli rol sebebiyle aileye özel bir ilgi göstermiş, bu minvalde ailenin kuruluş merhalesi olan evlilik akdinden ailenin dağılması olan talâka kadar her sürece ilişkin tüm düzenlemeleri getirmiştir. Bu minvalde mutlu ve huzurlu bir yuvanın tesisi ve devamı için evlilik akdinin gereği olarak karı ve kocaya bazı hak ve sorumluluklar yüklemiş ve eşlerin bu sınırlara riayet etmesini emretmiştir. Ancak her ailede eşler bu sorumluluklarının bilincinde olarak hareket etmez. Bazen eşlerden birisi ya da her ikisi, diğerinin hakkını gasp edecek şekilde davranabilir. İşte bu durum fıkıhta nüşûz kavramı ile ifade edilmiştir.

Kadından kaynaklı nüşûz durumunda sorunun giderilmesi kocanın uhdesine bırakılmıştır. Koca, İslâm dininde evin reisi kabul edildiği için kadın da dahil tüm aile fertlerinin tedibinden sorumludur. Bu minvalde koca, evlilik akdinin gerektirdiği sorumluluklara aykırı hareket eden karısını, evlilik

Erdirilmesi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 15 (2004), 98-99.

¹¹⁰ Aydın, “Osmanlı Hukukunda Kazai Boşanma “Tefrik”, 9.

¹¹¹ Abdülmecit Mutaf, *XVII. Yüzyılda Balıkesirde Kadın* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002), 14.

hukukuna riayet etmeye zorlama noktasında yetkilidir. Ancak bunu, aşırılığa kaçmadan ve âyette ifade edildiği sıralamaya uygun olarak yapmalıdır. Öncelikle konuşma ve uzlaşma yolunu denemeli, şayet bu çare olmazsa yatağı ayırma ve fiili ceza/darp şeklindeki diğer yaptırımlara müracaat etmelidir. Tüm bunlara rağmen kadın sorumluluklarını yerine getirmemekte ısrar edecek olursa, uyumlu bir birlikteliğin imkânı kalmadığı için kocanın karısını boşamasında bir sakınca yoktur.

Kocadan kaynaklı nüşûz durumunda ise, sorunun giderilmesi bazen eşler arasında bazen de mahkeme kanalıyla mümkün olur. Kocanın karısını boşamak istemesi (talâk) ve kocanın kadından sosyal ya da cinsel olarak yüz çevirmesi (î'râz) şeklindeki nüşûzlar, suç nitelini taşımayan ve yaptırım gerektirmeyen nüşûzlar olduğu için sorunun çözüm merci eşlerdir. Boşanmak istemeyen kadın, bazı haklarından feragat ederek kocasını boşandıktan vazgeçmeye ikna eder.

Kocadan kaynaklı nüşûz, kötü muamele ve şiddet gibi suç niteliği taşıyan ve yaptırım gerektiren bir davranış ise çözüm eşleri aşan bir durum olduğu için kocayı tedip konusunda yetki, kamu otoritesi adına hâkime aittir. Hâkim öncelikle kocayı uyarmakla ve nasihat etmekle yetinir. Koca, nüşûz olan davranışı yapmakta ısrar edecek olursa, hâkim kocanın suçuna uygun bir ta'zîr cezası ile kocayı cezalandırır. Fiziksel olan bu müeyyide de kocanın ıslahında sonuç vermeyecek olursa son çare eşlerin ayrılmasıdır.

İslâm'a göre, nüşûz durumunda başvurulacak en son çare talâktir. Çünkü eşlerin yaşanan ilk geçimsizlik durumunda farklı çözüm yollarına başvurmadan hemen ayrılığa yönelmeleri, toplumun yapı taşı olan aile kurumunu değersizleştirir. Elbette talâkın aile kurumuna yönelttiği ciddi tehdidin vahametini fark edemeyenler, İslâm dininin nüşûz durumunda eşlere ilişkin getirdiği bu yaptırımları ağır bulacaktır. Oysa bir yuva için asıl ağır olan durum, hatalı eşin tedip edilmesi değil karı kocanın ayrılmasıdır. Sağlıklı toplum için tehlikeli olan ise bu ayrılıkların yaygınlaşmasıdır. İslâm, kadın ve erkekten kaynaklanan nüşûzun derecesine uygun olarak sulthan icbara doğru ağırlaşan farklı düzenlemeler getirerek sağlıklı toplumun temeli olan yuva bütünlüğünü korumayı gaye edinmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdülün'im, Mahmud Abdurrahman. *Mu'cemü'l-mustalahât ve'l-elfâzi'l-fikhîyye*. Kahire: Dârü'l-Fazile, ts.
- Acar, Halil İbrahim. "Tefrîk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/277-279. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Ankaravî, Süleyman b. Veli. *Tercümetü'l-Gurer ve'd-dürer*. 2 Cilt. İstanbul: Dârü't-Tıbâ'atî'l-Âmire, 1292.
- Atar, Fahrettin. "Muhâlea". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/397-401. TDV Yayınları, 2020.

- Atar, Fahrettin. "Sulh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/481-485. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Aydın, M. Akif. "Osmanlı Hukukunda Kazai Boşanma 'Tefrik'". *Osmanlı Araştırmaları (Dergi)* 5 (1986), 001-012.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn. *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*. 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.
- Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed. *el-Înâye şerhu'l-Hidâye*. 10 Cilt. Lübnan: Şirketü Mektebe ve Matba'atü Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdühü, 1970.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Abdülkâdir Atâ. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Fıkıh İlmi & İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü*. haz. Abdullah Kahraman. İstanbul: Nizamiye Akademi, 2016.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâ'îl. *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Mustafâ Dîb el-Buğâ. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr-Yemâne, 1993.
- Buhâtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn. *er-Ravdü'l-mürbi'*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1996.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn. *Keşşâfü'l-kınâ' 'an metni'l-İknâ'*. thk. Komisyon. 10 Cilt. Suudi Arabistan: Vizaratü'l-Adl, 2000.
- Burhânüddîn el-Buhârî, Ebü'l-Me'âlî Mahmûd b. Ahmed. *el-Muhîtu'l-burhânî fî'l-fikhi'n-Nu'mânî*. thk. Abdülkerîm Sâmî el-Cündî. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.
- Büceyremî, Süleyman b. Muhammed b. Ömer. *Tuhfetü'l-habîb alâ Şerhi'l-Hatîb*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1995.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'an*. thk. Abdüsselâm Muhammed Alî Şâhîn. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî Râzî. *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî fî'l-fikhi'l-Hanefî*. thk. İsmetullâh İnâyetullâh Muhammed. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye - Dârü's-Sirâc, 1431.
- Cide, Ömer. *205/2 nolu Şanlıurfa Şer'iyye Sicili (h. 1272-1282/m.1856-1865)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Desûkî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafe. *Hâşiyetü'd-Desûkî 'ale's-Şerhi'l-kebîr*. Kahire: Dârü'l-Fikr, ts.
- Döndüren, Hamdi. "Îlâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/61-62. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş'as. *Sünenü Ebî Dâvud*. thk. Şu'ayb el-Arnâvût vd. 7 Cilt. Dımaşk: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Ebü'l-Ferec İbn Kudâme, Şemsüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed el-Makdisî. *eş-Şerhu'l-kebîr ale'l-muknî'*. thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî. 30 Cilt. Kahire: Hicr li't-Tibâa ve'n-Neşr, 1995.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbü'l-lüga*. thk. Muhammed Avd Mur'ab. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 2001.
- Haraşî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *Şerhu'l-Haraşî 'alâ Muhatasari Halîl*. Bulak: Matba'atü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1317.
- Haskefî, Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed. *ed-Dürü'l-muhtâr şerhu Tenvîri'l-ebşâr*. thk. Abdülmün'im Halîl İbrâhîm. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. *el-Kâfî fî fikhi*

- ehli'l-Medîne*. thk. Muhammed el-Morîtanî. Riyad: Mektebetü'r-Riyâd, 1980.
- İbn Âdil, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Nûriddîn Alî. *el-Lübâb fî 'ulûmi'l-Kitâb*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Mu'avviz. 30 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed. *el-Musannef fî'l-ehâdis ve'l-âsâr*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. Beyrut: Dârü't-Tâc, 1989.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'Azîm*. thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin. 9 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni. *es-Sünen*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- İbn Nüceym, Sirâcüddîn Ömer b. İbrâhîm b. Muhammed. *en-Nehrü'l-fâik şerhu Kenzi'd-dekâik*. thk. Ahmed Azzu İnâye. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed. *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*. 8 Cilt. Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1431.
- İbnü's-Sââtî, Ebü'l-Abbâs Muzafferüddîn Ahmed b. Alî b. Tağlib el-Ba'lebekkî el-Bağdâdî. *Şerhu Mecma'î'l-bahreyn ve mülteka'n-neyyireyn*. 10 Cilt. Kahire: Dârü'l-Felâh, 2010.
- İmrânî, Ebü'l-Hüseyin Yahyâ b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim b. Es'ad. *el-Beyân fî mezhebi'l-İmâmi's-Şâfi'î*. thk. Kâsım Muhammed en-Nûrî. 13 Cilt. Cidde: Dârü'l-Minhâc, 2000.
- İsnevî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Alî. *el-Mühimmât fî şerhi'r-Râfi'î ve'r-Ravza*. 10 Cilt. Lübnan: Dâru İbn Hazm, 2009.
- Kahveci, Nuri. *İslâm Aile Hukuku*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2014.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâ'î u's-sanâ'î fî tertîbi's-şerâ'î*. 7 Cilt. Mısır: Matbaatü Şirketi'l-Matbûâtî'l-İlmiyye-Matbaatü'l-Cemâliye, 1328.
- Korkmaz, Ömer. "18. Yüzyıl Adana Kadı Sicillerine Göre Anlaşılabilir Boşanma (Muhâle'a)". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2019), 662-684.
- Köse, Saffet. "Ailede Birlikte Yaşama Hukuku". *Kutlu Doğum Haftası "Hz. Peygamber ve Birlikte Yaşama Hukuku" Sempozyumu*. 373-409. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.
- Lahmî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ali. *et-Tebşıra*. thk. Ahmed Abdülkerîm Necîb. Katar: Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmî, 2011.
- Mâverdi, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *el-Hâvi'l-kebîr*. thk. Ali Muhammed Muavvad. 19 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- Merginânî, Ebü'l-Hasan Burhânüddîn Ali b. Ebî Bekr. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*. thk. Talâl Yûsuf. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Mevsilî, Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*. thk. Mahmûd Ebû Dekîka. 5 Cilt. Kahire: Matbaatü'l-Halebî, 1937.
- Midilli, Muharrem. "Osmanlı Toplumunda Evlilik İçerisindeki Fetvalara Yansıyan Suretleri ve Müftülerin Lazım Gördüğü Müeyyideler". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 38 (2021), 129-159.
- Mutaf, Abdülmecit. *XVII. Yüzyılda Bahkesirde Kadın*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.
- Muvaffakuddîn İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed. *el-Kâfi fî fıkhil-İmâmi'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1414/1994.
- Muvaffakuddîn İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed. *el-*

- Muğnî*. thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî. 15 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1997.
- Müzenî, Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ b. İsmâîl. *el-Muhtasar*. thk. Ebû Âmir Abdullâh Şerefüddin ed-Dâğistanî. 2 Cilt. Riyad: Dâru Medâric, 2019.
- Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Nuri en-. *Ravzatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müttakîn*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1991.
- Nisâbü'rî, Nizâmüddîn Hasen b. Muhammed b. Hüseyin el-A'rec. *Garâ'ibü'l-Kur'ân ve regâ'ibü'l-furkân*. thk. Zekeriya Umeyrât. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1416.
- Orhan, Fatih. *Fıkıh ve Özgürlükler Bağlamında İrtidad*. Ankara: Gece Akademi, 2018.
- Râfi'î, Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed. *el-'Azîz şerhu'l-Vecîz*. thk. Ali Muhammed Mu'avviz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Rûyânî, Ebû'l-Mehâsin Fahrülsîlâm Abdülvâhid b. İsmâîl b. Ahmed. *Bahrü'l-mezheb fi fûrû'ı mezhebi'l-İmâm eş-Şâfi'î*. thk. Târik Fethi es-Seyyid. 14 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.
- Sak, İzzet - Aköz, Alaeddin. "Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma ile Sona Erdirilmesi". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 15 (2004), 91-140.
- Sâyis, Muhammed Ali. *Tefsîru âyâti'l-ahkâm*. thk. Naci Süveydan. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 2002.
- Selçuk, Hava. "Kadına Uygulanan Şiddetin Osmanlı Mahkeme Tutanaklarına Yansımaları". *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2013), 109-126.
- Semerkindî, Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed. *Tuhfetü'l-fukahâ*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993.
- Suğdî, Ebû'l-Hasen (Hüseyin) Rüknelislâm Alî b. el-Hüseyin b. Muhammed. *en-Nütef fi'l-fetâvâ*. thk. Salahuddîn en-Nâhî. 2 Cilt. Beyrut-Umman: Müessesetü'r-Risâle-Dâru'l-Furkân, 1984.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Cem'u'l-cevâmi'*. thk. Muhtâr İbrâhîm el-Hâic vd. 25 Cilt. Kahire: el-Ezherü's-Şerîf, 2005.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *el-Ümm*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1990.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *Müsned'ü's-Şâfiî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1400.
- Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, Ebû Abdilazîz Kutbüddîn Ahmed b. Abdirrahîm b. Vecîhiddîn. *Hüccetullâhi'l-bâliga*. thk. Seyyid Sâbık. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cil, 2005.
- Şa'râvî, Muhammed Mütevellî. *Tefsîrüs-Şa'râvî*. 20 Cilt. Cîze: Metâbi'u Ahbâri'l-Yevm, ts.
- Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. *el-İknâ' fi halli elfâzi Ebî Şücâ'*. 2 Cilt. Beyrut: Darü'l-Fikr, ts.
- Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*. thk. Ali Muhammed Muavviz ve Adil Ahmed Abdülmevcûd. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân an Te'vili âyi'l-Kur'ân*. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420.

- Taş, Sena. *İslâm Aile Hukukunda Evliliğin Sona Ermesinin Malî Sonuçları*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. 5 Cilt. Mısır: Şirketü Mektebe ve Matba'atü Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdühû, 1975.
- Tüveycirî, Muhammed b. İbrahim b. Abdillâh. *Mevsû 'atü'l-fikhi'l-İslâmî*. 5 Cilt. Riyad: Beytü'l-Efkâri'd-Düveliyye, 2009.
- Ünal Özkorkut, Nevin. "İslam Hukukunda ve Osmanlı Uygulamasında Koca Şiddetine Karşı Kadının Başvurabileceği Hukuk Yolları". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 65/1 (2016), 231-248.
- Yaman, Ahmet. *İslâm Aile Hukuku*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.
- Zebîdî, Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. 40 Cilt. İskenderiye: Dârü'l-Hidâye, 1965.
- Zekeriyyâ el-Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî. *Fethu'l-vehhâb bi-şerhi Menhecî't-tullâb*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1994.
- Zühaylî, Vehbe. *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühû*. 10 Cilt. Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1989.

 Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

 Yazar(lar) / Author(s): Fatih Orhan.

 Finansman / Funding: Yazar(lar), bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul eder(ler). / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.